



Εξετάζοντας την οργανωμένη οπαδική βία στην Ελλάδα: συγκριτική μελέτη των θεωρητικών πλαισίων και των μεθοδολογικών προσεγγίσεων του «χουλιγκανισμού»

Μαστρογιαννάκης, Δ.

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέχρι σήμερα η οργανωμένη οπαδική βία, κοινώς “χουλιγκανισμός”, εκδηλώνεται αδιάλειπτα και με αξιοσημείωτη ένταση στα πλαίσια αθλητικών εκδηλώσεων στην Ελλάδα. Φιλοδοξία του παρόντος άρθρου είναι να παρουσιάσει τόσο συγκριτικά όσο και κριτικά τις θεωρητικές οπτικές και τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις που υιοθετήθηκαν από την ελληνική επιστημονική κοινότητα με σκοπό να ερμηνεύσουν τα αίτια της βίαιης συμπεριφοράς των οπαδών. Από την επισκόπηση των άρθρων γίνεται άμεσα αντιληπτός ο περιορισμένος αριθμός των μελετών και, η, σε μεγάλο βαθμό, ομοιότητα τόσο των θεωρητικών πλαισίων όσο και των μεθοδολογικών εργαλείων άντλησης ερευνητικών δεδομένων. Στο τέλος του άρθρου προτείνεται η υιοθέτηση μιας θεωρητικής προσέγγισης και των μεθοδολογικών τεχνικών που θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν όχι μόνο τα αίτια αλλά και τη διαίωνηση του φαινομένου της οπαδικής βίας στην Ελλάδα.

Λέξεις κλειδιά: οπαδικές κοινότητες, αίτια οπαδικής βίας, επιστημονικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις, Ελλάδα.

Ρευστός ορισμός της οπαδικής βίας

Αντίθετα από ότι πιστεύεται, η έννοια της οπαδικής βίας, ή κοινώς “χουλιγκανισμού”, είναι σχεδόν αδύνατο να οριστεί καθώς δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος νομικός ορισμός (Tsoukala, 2003; Stott, Pearson, 2006; Hourcade, 2007; Μαστρογιαννάκης, 2011). Τα κριτήρια που ουσιαστικά καθορίζουν το φαινόμενο είναι χωρικά και χρονικά. Έτσι, η έννοια του “χουλιγκανισμού” ανταποκρίνεται σε ένα σύνολο πράξεων και συμπεριφορών που τιμωρούνται εάν εκδηλωθούν σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, πριν, κατά τη διάρκεια ή μετά τη λήξη αθλητικών εκδηλώσεων, και σε ένα συγκεκριμένο χώρο, μέσα ή έξω από τις αθλητικές εγκαταστάσεις (Dunning, Murphy, Williams, 1997; Falacho, 2001). Επιπλέον, ο όρος “χουλιγκανισμός” έχει χρησιμοποιηθεί για να αποδώσει μια σειρά από συμβάντα σε αθλητικούς

Διεύθυνση αλληλογραφίας:

Διαμαντής Μαστρογιαννάκης
Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Πάροδος Αριστοτέλους 18, 26335 Πάτρα

E-mail:

mastrogiannakis.diamantis@ac.eap.gr

χώρους που δεν οφείλονται κατ'αρχήν σε συμπλοκές οπαδών ή βίαιες συμπεριφορές όπως τα γεγονότα του Heysel, του Hillsborough και του Bradford.¹ (Lord Justice Taylor, 1989; Govaert, Comeron, 1995; Elliot, Smith, 2006).

Η εξέλιξη της οπαδικής βίας στην Ελλάδα

Η εξέλιξη της οπαδικής βίας στην Ελλάδα διακρίνεται σε δύο περιόδους. Κατά τη διάρκεια της πρώτης, το φαινόμενο αναδύεται στην επικράτεια ταυτόχρονα με την διεξαγωγή των πρώτων ποδοσφαιρικών συναντήσεων και διαρκεί μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Η δεύτερη περίοδος ξεκινά σταδιακά λίγο μετά τη μεταπολίτευση και κυριαρχεί μέχρι σήμερα (Mastrogiannakis, 2016).

Τα επεισόδια που εκδηλώνονται κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου συνδέονται με την εξέλιξη των ποδοσφαιρικών συναντήσεων και δεν είναι οργανωμένα ή προμελετημένα. Τα κίνητρα των δραστών είναι άμεσα συνυφασμένα με την εξέλιξη της αναμέτρησης και οι συμπλοκές λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό των γηπέδων. Ενώ το ποδόσφαιρο διαδίδεται ταχύτατα στην ελληνική επικράτεια, καταγράφονται οι πρώτες μη οργανωμένες συμπλοκές μεταξύ οπαδών τη δεκαετία του 1910 κατά τη διάρκεια αναμετρήσεων μεταξύ ομάδων από γειτονίες της πρωτεύουσας. (Κουλούρη, 1997).

Η ένταση του φαινομένου δεν κάμπτεται τις επόμενες δεκαετίες. Αντίθετα, οι αυθόρμητες συμπλοκές στα πλαίσια ποδοσφαιρικών συναντήσεων καθίστανται ανεξέλεγκτες σε βαθμό που τη δεκαετία του 1930, η αστυνομία αρνείται να αναλάβει την τήρηση της τάξης στις επικίνδυνες αναμετρήσεις και προτείνεται για πρώτη φορά το αποτρεπτικό μέτρο της ουδέτερης έδρας (Ζησιάδης, 1999, 69; Mastrogiannakis, 2010). Η πρόταση βασιζόταν στην ιδέα ότι η διεξαγωγή του αγώνα σε απομακρυσμένη ποδοσφαιρική έδρα θα απέτρεπε τη μετακίνηση των οπαδών και θα εξασφάλιζε, κατ'αυτό, το τρόπο την τήρηση της δημόσιας τάξης και την αποφυγή πιθανών επεισοδίων.

Η εξέλιξη του φαινομένου και τα κίνητρα των δραστών δεν μεταβάλλονται τις δεκαετίες που ακολουθούν. Η εκδήλωσή του παραμένει περιορισμένη στο ίδιο χωροχρονικό πλαίσιο, δηλαδή εντός των γηπέδων και οι βίαιες συμπεριφορές σχετίζονται άμεσα με την εξέλιξη της αθλητικής αναμέτρησης. Η σταδιακή ανάδυση και συγκρότηση των πρώτων οπαδικών συλλογικοτήτων στα αστικά κέντρα της χώρας (Gogos, 2006; Ζαϊμάκης, 2018α; Τζούκας, 2013) δεν επηρεάζει την ποιοτική εκδήλωση του φαινομένου καθώς αυτό διατηρεί τα ίδια φαινομενολογικά χαρακτηριστικά.

¹ Το 1985, πριν την έναρξη του τελικού πρωταθλητριών ομάδων Ευρώπης στο στάδιο Χέυζελ των Βρυξελλών, σημειώθηκαν εκτεταμένα επεισόδια μεταξύ οπαδών που κατέληξαν στον θανάσιμο τραυματισμό τριανταεννέα ατόμων. Ως υπαίτιοι, κατηγορήθηκαν οι οπαδοί της βρετανικής ομάδας που συμμετείχε στον τελικό. Ωστόσο, όπως ανέδειξαν λίγα χρόνια αργότερα οι Βέλγοι ερευνητές Govaert και Comeron, ο αναποτελεσματικός έλεγχος της δημόσιας τάξης οφείλονταν τόσο στην οργανωτική ανεπάρκεια της βέλγικης αστυνομίας όσο και σε αυτή της Βελγικής Ομοσπονδίας Ποδοσφαίρου και της U.E.F.A. Το 1989, στα πλαίσια του αγγλικού ποδοσφαιρικού πρωταθλήματος ενενήντα έξι φίλαθλοι ποδοπατήθηκαν κατά τη διάρκεια της συνάντησης. Το γεγονός αποδόθηκε αρχικά στην βίαιη συμπεριφορά των οπαδών. Η έκθεση του Lord Justice Taylor απέδειξε ότι ο πανικός που δημιουργήθηκε στις κερκίδες και οδήγησε στην ανεξέλεκτη μετακίνηση των οπαδών, οφείλεται στην απόφαση του επικεφαλής των αστυνομικών μέτρων να επιτρέψει την άναρχη είσοδο 2.000 φίλαθλων στο γήπεδο. Το 1985, πενήντα έξι φίλαθλοι σκοτώθηκαν όταν εκδηλώθηκε πυρκαγιά στην κερκίδα των οργανωμένων οπαδών κατά τη διάρκεια της ποδοσφαιρικής αναμέτρησης. Παρόλο που το γεγονός δεν δύναται να αποδοθεί στη βίαιη συμπεριφορά των "χούλιγκαν" αποτέλεσε, μεταξύ άλλων, το έναυσμα για την αυστηροποίηση των αστυνομικών μέτρων για τον έλεγχο των οπαδικών κοινοτήτων.



Κάτα τη διάρκεια της δικτατορίας οι συμπλοκές εξασθενούν σημαντικά αλλά με την έλευση της Μεταπολίτευσης εμφανίζονται εκ νέου με νέα πλέον χαρακτηριστικά καθώς η οπαδική βία μεταβάλλεται ποιοτικά και ποσοτικά από τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Ενώ το ελληνικό ποδόσφαιρο μεταλλάσσεται από ερασιτεχνικό σε επαγγελματικό, τα επεισόδια πολλαπλασιάζονται αριθμητικά και διαφοροποιούνται ποιοτικά στο μέτρο που πλέον τα κίνητρα των δραστών αποσυσχετίζονται σταδιακά από την εξέλιξη της αναμέτρησης. Έτσι, οι συγκρούσεις μεταξύ οπαδών ή οπαδών και αστυνομίας μετατοπίζονται τόσο χωρικά όσο και χρονικά καθώς εκδηλώνονται μακριά από τα γήπεδα τόσο πριν όσο και μετά το πέρας των ποδοσφαιρικών αναμετρήσεων. Η μεταβολή αυτή συνοδεύεται με την ανάδυση νέων μορφών οργανωμένων οπαδικών συλλογικοτήτων που εισάγουν νέες μορφές μαχητικών δράσεων στα πλαίσια των ελληνικών ποδοσφαιρικών συναντήσεων (Astrinakis & Stilianoudi, 1996; Ζαΐμάκης, 2018b). Σαφέστατα επηρεασμένες όχι μόνο από ευρωπαϊκά πρότυπα οπαδικής συμπεριφοράς αλλά και από ευρύτερα νεολαιίστικα υποπολιτισμικά ρεύματα και ιδεολογικές ταυτότητες, οι οργανωμένες και πολλές φορές προμελετημένες οι δράσεις κατέληγαν και συνεχίζουν να καταλήγουν σε μεγάλης κλίμακας επεισόδια καθιστώντας το φαινόμενο ουσιαστικά ανεξέλεγκτο. (Mastrogiannakis, 2010, 138; Zaimakis, 2018a).

Μεθοδολογία

Έχοντας θέσει ως στόχο αυτής της μελέτης τη συγκριτική και κριτική προσέγγιση των εργασιών που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τα αίτια της οπαδικής βίας στην Ελλάδα μέσα από το προφίλ των δραστών, η επιλογή των κειμένων ακολούθησε τα παρακάτω στάδια. Αρχικό μέλημα ήταν η αναζήτηση των ερευνών που εξέτασαν και προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τα αίτια της βίαιης συμπεριφοράς των οπαδών στα πλαίσια αθλητικών εκδηλώσεων. Οι λέξεις κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν στην αναζήτηση, στην ελληνική και στην αγγλική γλώσσα, στην αναζήτηση ήταν οπαδική βία, οργανωμένη οπαδική βία, βίαιη συμπεριφορά οπαδών, επιθετική συμπεριφορά οπαδών, χουλιγκανισμός και Ελλάδα. Με τη χρήση των παραπάνω όρων εντοπίστηκαν οι δημοσιευμένες εργασίες σε ελληνικά και ξένα αγγλόφωνα επιστημονικά περιοδικά, σε εγχειρίδια και σε συλλογικούς τόμους. Ακολούθησε η χρονολογική κατάταξη των κειμένων και στη συνέχεια η κατηγοριοποίηση αυτών σύμφωνα με τη θεωρητική σκοπιά και τη μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετήθηκε προκειμένου να εντοπισθούν οι ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των εργασιών.

Με τη χρήση των προαναφερόμενων λέξεων κλειδιών, εντοπίστηκε ένα σύνολο εργασιών που προσέγγιζαν το ζήτημα της οπαδικής βίας. Η επιλογή των προς ανάλυση μελετών καθορίστηκε από δυο κριτήρια. Αφενός, αφού πρώτα μελετήθηκαν, αποκλείστηκαν τα κείμενα που βασίστηκαν εξ'ολοκλήρου σε δευτερογενείς πηγές και δεν τεκμηριώναν, με έρευνα πεδίου, τα αποτελέσματά τους. Κατά συνέπεια, προπεράστηκαν οι μελέτες που βασίστηκαν στην βιβλιογραφική ανασκόπηση αποτελεσμάτων προγενεστέρων εργασιών ή σε θεωρητικές αναλύσεις των συγγραφέων (Σταμίρης, 1990; Πιπερόπουλος 1994; Δέσπος, 2010; Ελευθεράτος, 2010; Πανούσης 2010).

Αφετέρου, παρακάμφθηκαν όλες οι εργασίες οι οποίες αναφέρθηκαν στο θέμα της βίαιης συμπεριφοράς των οπαδών εφαρμόζοντας έρευνα πεδίου, αλλά δεν είχαν ως στόχο την εμβάθυνση των αιτιών εκδήλωσης αυτής διότι οι ερευνητικές υποθέσεις ξεπερνούσαν κατά πολύ τον συγκεκριμένο σκοπό αυτό. Κάνουμε λόγο για τις εργασίες που έθεσαν ως επίκεντρο μελέτης το δημογραφικό προφίλ των πληθυσμών που παρευρίσκονται σε αθλητικές συναντήσεις (Lappas, 2005), συγγράματα που προσέγγισαν την οπαδική βία ως μέρος των τελετουργικών πρακτικών των



οργανωμένων οπαδικών συλλογικοτήτων (Παπαγεωργίου, 1998; Κοταρίδης, 2005; Κοταρίδης, Σιδέρης, 2013), μελέτες που κατέγραψαν διαχρονικά την εξέλιξη του φαινομένου (Βαφέας, Κοταρίδης, 2015), άρθρα που παρουσίασαν την υποκειμενική άποψη διαιτητών σχετικά με τα αίτια της οπαδικής βίας (Koukouris & Taxildaris, 2008), κεφάλαια συλλογικών τόμων που επικεντρώνονται στην κοινωνική κατασκευή του “απειλητικού οπαδού” (Τσουκαλά, 2013) και, τέλος, διατριβές και κείμενα που πραγματεύτηκαν τις πολιτικές αντιμετώπισης και διατύπωσαν συμπεράσματα αναφορικά με τους λόγους διαιώνισης του “χουλγκανισμού” στην Ελλάδα (Mastrogiannakis, 2010; Mastrogiannakis & Dorville, 2012; Mastrogiannakis & Dorville, 2013; Mastrogiannakis, 2016).

Βασιζόμενοι στα παραπάνω κριτήρια αποκλεισμού, επιλέχθηκαν επτά κείμενα που πληρούσαν τις προϋποθέσεις που έθεσε η συγκεκριμένη εργασία, δηλαδή αναζητούσαν τα αίτια που οδηγούν τους δράστες να υιοθετήσουν βίαιες συμπεριφορές στα πλαίσια αθλητικών εκδηλώσεων. Ακολουθώντας το θεωρητικό παράδειγμα και τις μεθοδολογικές τεχνικές, κυρίως ποσοτικές², που, από τη δεκαετία του 1980, υιοθετήθηκαν αρχικά στην Αγγλία³ και στη συνέχεια από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα⁴, η πλειοψηφία των ερευνών που εξετάστηκαν αναζητά να αναδείξει το κοινωνικο-οικονομικό πορτραίτο των “χούλιγκαν”. Οι μελέτες που επικεντρώνονται στην αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας των υποκειμένων που εμπλέκονται στα βίαια επεισόδια διακρίνονται σε δυο κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται οι μελέτες που επικεντρώνονται στην κοινωνική σύνθεση των οπαδικών ομαδοποιήσεων ενώ η δεύτερη εξετάζει το “ποινικό” προφίλ των συλληφθέντων και των καταδικασθέντων για “εγκλήματα” στα πλαίσια αθλητικών εκδηλώσεων. Ενώ οι άνωθεν έρευνες στηρίζονται σε κυρίως ποσοτικά μεθοδολογικά εργαλεία και τεχνικές, θα πρέπει να σημειωθεί ότι μερικές από αυτές εφάρμοσαν συνδυαστικά και ποιοτικές μεθόδους⁵ με σκοπό να ελέγξουν μεταβλητές που σχετίζονται με την αθλητική αναμέτρηση.

Αποτελέσματα

Το κοινωνικό προφίλ των Ελλήνων “χούλιγκαν” και οι επιβαρυντικές καταστασιακές συνθήκες της αθλητικής εκδήλωσης.

Η πρώτη σε μεγάλη έκταση επιστημονική προσπάθεια σκιαγράφησης του προφίλ των “χούλιγκαν” διεξήχθη στην Ελλάδα τη διετία 1986-1988 υπό την επιμέλεια του Νέστορα Κουράκη⁶. Η έρευνα διαρθρώνονταν σε επτά υπο-έρευνες, κινητοποίησε εννέα μέλη Δ.Ε.Π., δεκατρείς προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές και έθεσε ως στόχο να μελετήσει το

2 Κυρίως ερωτηματολόγια.

3 Αναφερόμαστε στη θεωρία που αναπτύχθηκε από τον Eric Dunning και την ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου του Λέστερ. Η βίαιη συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης και της εσωτερίκευσης πολιτισμικών αξιών όπως αυτή της ανδροπρεπούς βίαιης συμπεριφοράς και το χαμηλό επίπεδο αυτοσυγκράτησης που αποτελούν βασικά στοιχεία της ταυτότητας των μελών της ανωτέρω κοινωνικής τάξης, Dunning Eric, Murphy Patrick, & Williams John: *The roots of football hooliganism*. Routledge, London, 1988; Dunning Eric: “The social roots of football hooliganism. A reply to critics of the Leicester School” in Guilianotti, Richard & Bonney, Norman, & Hepworth Mike: (eds.). *Football violence and social identity*. Routledge, London, 1994, pp.128-155.

4 Η υιοθέτηση της εν λόγω θεωρητικής οπτικής και μεθοδολογικής κατεύθυνσης σε διεθνές επίπεδο υλοποιήθηκε στον συλλογικό τόμο Dunning, Eric, Murphy, Patrick, Astrinakis, Antonios & Waddington, Ian (edit.): *Fighting fans. Football Hooliganism as a world phenomenon*. University College Dublin Press, Dublin, 2002. Όλα τα κεφάλαια του παραπάνω συλλογικού τόμου εκκινούν από την ίδια θεωρητική θέση, αυτή που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1980 στο Πανεπιστήμιο του Λέστερ.

5 Κυρίως τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης.

6 Καθηγητής Εγκληματολογίας στη Νομική Σχολή Αθηνών.



πρόβλημα της βίας από τρεις οπτικές: την φαινομενολογική (με ποιους τρόπους εκδηλώνεται), την αιτιολογική (πώς ερμηνεύεται) και της αντιμετώπισής του (πώς περιορίζεται). Το μεγάλο πλεονέκτημα της συγκεκριμένης έρευνας ήταν η συνδυαστική χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων για την άντληση επιστημονικών δεδομένων. Ακολουθώντας την παραπάνω μεθοδολογία, η ποσοτική πτυχή της έρευνας βασίστηκε στη χρήση ερωτηματολογίων τα οποία διανεμήθηκαν σε ένα δείγμα 319 ατόμων νεαρής ηλικίας, μέλη γνωστών για την επιθετική συμπεριφορά οπαδικών συλλογικοτήτων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Επιπροσθέτως, η επιλογή των κοινωνικών υποκειμένων δεν θεμελιώθηκε μόνο στην συμμετοχή τους σε οπαδικές πρακτικές αλλά και στον βαθμό και την ένταση της συναισθηματικής τους δέσμευσης με τους αθλητικούς συλλόγους.

Σύμφωνα με την στατιστική ανάλυση, στο δείγμα κυριαρχούν οι άρρενες, με μέση ηλικία τα είκοσι έτη και έχουν γεννηθεί, το 58,6%, και μεγαλώσει, το 63,3%, στα τρία μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Κοινωνικά προέρχονται από τα μεσαία και υψηλά στρώματα της εργατικής τάξης καθώς οι γονείς εργάζονται ως μισθωτοί και ειδικευμένοι εργάτες. Ωστόσο, ενώ η εργατική απασχόληση των γονέων εξασφαλίζει ικανοποιητικούς όρους διαβίωσης, έχει αντίκτυπο στην γονεϊκή επιτήρηση των νεαρών. Επ' αυτού, ο Κουράκης αναφέρεται στην “οικογενειακή ζωή του χούλιγκαν” την οποία χαρακτηρίζει “προβληματική”. Όπως προκύπτει, το 7,3% αναφέρει ότι προέρχεται από μονογονεϊκές οικογένειες, είτε λόγω θανάτου του ενός γονέα, 10%, είτε λόγω διαζυγίου, 7,3% το οποίο έλαβε χώρα πριν από τη συμπλήρωση των δώδεκα ετών των υποκειμένων. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της έρευνας καταγράφηκε πως το ένα τρίτο του δείγματος δήλωσε ότι δεν κατοικεί με τους γονείς του και ανέφερε ότι η σχέση με αυτούς είναι “προβληματική”.

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο του δείγματος, αυτό δεν διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με αυτό των συνομήλων τους στην ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας. Η μόνη αξιοσημείωτη διαφορά που καταγράφεται αφορά την εισαγωγή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Σε αυτή τη μεταβλητή παρατηρείται ότι ελάχιστοι φοιτητές συμμετέχουν στις οπαδικές συλλογικότητες. Επίσης, ένα σημαντικό ποσοστό των ερωτηθέντων, 24%, απάντησε ότι, εξ αιτίας υπερβολικού αριθμού απουσιών κατά τη διάρκεια των μαθητικών τους χρόνων, αναγκάστηκε να επαναλάβει μια τουλάχιστον σχολική χρονιά, και, επιπλέον, παρουσίαζε συγκρουσιακές σχέσεις με τους συμμαθητές και το διδακτικό προσωπικό. Τέλος, η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, 71,4%, απάντησε ότι είναι επαγγελματικά ενεργή, κυρίως στον ιδιωτικό τομέα, σε εργασίες ανειδίκευτου ή ειδικευμένου εργάτη. Ωστόσο, μόνο το 28% έχει σταθερή επαγγελματική απασχόληση ενώ το υπόλοιπο δήλωσε ότι εργάζεται σε εποχιακές ασχολίες.

Μια σημαντική μεταβλητή που εξέτασε η έρευνα του Κουράκη και της ομάδας του είναι ο βαθμός ψυχικής σύνδεσης με το αθλητικό σωματείο και την οπαδική συλλογικότητα. Ο υψηλός ψυχικός σύνδεσμος με την ομάδα και τον οπαδική κοινότητα που καταγράφεται, ερμηνεύεται ως συνέπεια του “γενικού προβληματικού περιβάλλοντος” στο οποίο βίωσαν και βιώνουν οι δράστες (Courakis, 1998, σελ.297). Με άλλα λόγια, η ένταξη στις οπαδικές συλλογικότητες, στις οποίες μπορούν να αφοσιωθούν ολοκληρωτικά, αποτελεί για τα κοινωνικά υποκείμενα τη διέξοδο από την προβληματική καθημερινότητα και απάντηση στο αίσθημα αλλοτρίωσης και έλλειψης κατανόησης που αυτή προκαλεί. Η συναναστροφή με συνομηλίκους, με παρεμφερή λίγο έως πολύ βιώματα και εμπειρίες, προσφέρει τη δυνατότητα απόκτησης και ισχυροποίησης της αυτοεκτίμησης. Τα ποδοσφαιρικά δρώμενα, μέσω της συλλογικής δράσης και του οπαδικού τελετουργικού που τα περιβάλλει, προσφέρουν στα κοινωνικά υποκείμενα την αποτελεσματικότερη διέξοδο από την καθημερινή και επαναλαμβανόμενη ρουτίνα.



Ο ψυχικός σύνδεσμος με τον αθλητικό σύλλογο και την οπαδική συλλογικότητα αποτελεί σημαντική μεταβλητή που καθορίζει την υιοθέτηση βίαιων συμπεριφορών. Όπως προκύπτει από τις απαντήσεις, η αρνητική στάση, 71,2% απέναντι τόσο στις αντίπαλες οπαδικές συλλογικότητες όπως και στην αστυνομία, 80%, αποτελούν βασικές αιτίες εκδήλωσης επεισοδίων. Συγκεκριμένα, οι βασικές αιτίες που υπογραμμίζουν οι ερωτηθέντες είναι η προκλητική συμπεριφορά των αντιπάλων οπαδών και η παρουσία ή/και η προκλητική στάση των αστυνομικών δυνάμεων.

Η ποιοτική πτυχή της έρευνας του Κουράκη η οποία καθοδηγήθηκε από τον Χρήστο Τσουραμάνη⁷ εκκινεί από την υπόθεση ότι η συμπεριφορά των θεατών ενός ποδοσφαιρικού αγώνα εξαρτάται από τα ζητήματα που δημιουργούνται εξαιτίας του (Τσουραμάνης, 1988, σελ.35). Με άλλα λόγια, η εκδήλωση ή όχι βίαιων συμπεριφορών στα πλαίσια μιας αθλητικής εκδήλωσης εξαρτάται από δυο ειδών μεταβλητές. Η πρώτη, εξαρτημένη μεταβλητή είναι η συμπεριφορά των “χούλιγκαν” ενώ η δεύτερη ανεξάρτητη μεταβλητή αφορά τα ζητήματα που αφορούν την αθλητική αναμέτρηση. Έτσι, ενώ η πρώτη μεταβλητή παραμένει σταθερή, η δεύτερη είναι ρευστή στο μέτρο που δύναται να διαμορφωθεί σε διαφορετικές χρονικές στιγμές και χωρικά πλαίσια, πριν, κατά τη διάρκεια ή με το πέρας της αθλητικής αναμέτρησης. Με σκοπό να οριοθετήσουν το εύρος της ανεξάρτητης μεταβλητής, οι ερευνητές εμπνεύστηκαν από τη θεωρία της “προστιθέμενης αξίας” του. Αυτή ερμηνεύει τη συμπεριφορά του πλήθους λαμβάνοντας υπόψη έξι παράγοντες οι οποίοι δύνανται να λειτουργήσουν σωρευτικά ή όχι και να προκαλέσουν τη βίαιη αντίδραση του πλήθους. Προσαρμόζοντας και χρησιμοποιώντας τους παράγοντες της θεωρίας του Smelser⁸ (1963) στα αθλητικά γεγονότα, οι ερευνητές προσδιορίζουν τις ανεξάρτητες μεταβλητές που σχετίζονται με την αναμέτρηση ως “ζητήματα του αγώνα” (Τσουραμάνης, 1988, σελ.37). Ως τέτοιες ορίζονται η ύπαρξη “φανατισμού” ανάμεσα στις αγωνιζόμενες ομάδες, η περίπτωση “βαθμολογικής κρισιμότητας” της αναμέτρησης, η ύπαρξη φημών για την έκβαση του αγώνα, η ύπαρξη αφορμής, η προτροπή σε δράση από κάποιους στους υποψήφιους ταραξίες και η ανεπαρκής αστυνόμευση των αθλητικών εκδηλώσεων.

Προκειμένου να ελεγχθεί η αρχική υπόθεση και οι παραπάνω παράμετροι, εξετάστηκαν με τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης⁹ ογδόντα τέσσερις αγώνες ποδοσφαίρου, Α και Β εθνικής κατηγορίας, και δεκατρείς αναμετρήσεις καλαθοσφαίρισης. Η εκ του σύνεγγυς παρατήρηση και η καταγραφή των περιστατικών από τα μέλη της ερευνητικής ομάδας ανέδειξε ότι η εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών αποτελεί συνάρτηση πολλών παραγόντων μαζί. Αυτοί, λειτουργώντας είτε σωρευτικά είτε με κάποιο συνδυασμό μεταξύ τους δύνανται να προκαλέσουν επεισόδια μεταξύ οπαδικών συλλογικών ή μεταξύ οπαδών και αστυνομικών δυνάμεων (Τσουραμάνης, 1988, σελ.86-87).

Η κοινωνική σύνθεση ενός συνδέσμου οπαδών

⁷ Καθηγητής Εγκληματολογίας στο ΤΕΙ Μεσολογγίου.

⁸ Η θεωρία του Smelser υποστηρίζει ότι η βίαιη συλλογική συμπεριφορά είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο και εξαρτάται από έξι υποθέσεις: την υπόθεση της δομικής συντελεστικότητας, την υπόθεση της δομικής έντασης, την υπόθεση της γενικοποιημένης πεποίθησης, την υπόθεση αφορμής για την “έκρηξη των παθών”, την υπόθεση της κινητοποίησης για δράση και τέλος την υπόθεση ανεπαρκούς κοινωνικού ελέγχου.

⁹ Ερευνητική διαδικασία κατά την οποία κάποιο φαινόμενο ή συμπεριφορά γίνεται αντικείμενο παρατήρησης. Η διαδικασία υλοποιείται με τρόπο προγραμματισμένο, συστηματοποιημένο και οργανωμένο και συνίσταται στην ολοκληρωτική συμμετοχή του ερευνητή στη ζωή, τη δράση των ατόμων και στην καταγραφή και ανάλυση αυτών.



Στο εγχειρίδιο “Κοινωνιολογία του Αθλητισμού”, μεταξύ των ζητημάτων που πραγματεύεται, ο Θεόδωρος Αυγερινός¹⁰ (1989) επιχειρεί μια κριτική επισκόπηση των αιτιών που συμβάλλουν στην επιθετική συμπεριφορά των οπαδών. Αρχικά υποστηρίζει ότι η οπαδική βία δεν πρέπει να ιδωθεί ως ένα αυθύπαρκτο φαινόμενο. Τουναντίον, θα πρέπει να ενταχθεί στις ιδιότυπες συνθήκες των μεταμοντέρνων κοινωνιών. Σε αυτές, μολονότι μέσω των αμοιβαίων κοινωνικώς, οικονομικών και πολιτικών εξαρτήσεων και καταναγκασμών αναπτύχθηκαν μηχανισμοί εσωτερικοποίησης, ελέγχου και περιορισμού της παρορμητικής βίας, οι σύγχρονες αστικές εμπειρίες και συνθήκες διαβίωσης αλλοτρίωσαν την ύπαρξη και τα βιώματα των κοινωνικών υποκειμένων οδηγώντας τα σε νέες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς.

Έχοντας σκιαγραφήσει μακροκοινωνικά τον ευρύτερο κοινωνικό σχηματισμό με τους παραπάνω όρους και βασιζόμενος στην διεθνή βιβλιογραφία, ο Αυγερινός εντοπίζει τα αίτια εκδήλωσης επιθετικής συμπεριφοράς στα πλαίσια ποδοσφαιρικών αγώνων, σε ένα ετερογενές σύνολο αλληλοεξαρτώμενων ατομικών και κοινωνικών συνθηκών.

Ο συγγραφέας διακρίνει πέντε ζεύγη, που τα κατονομάζει συμπλέγματα, ατομικών και κοινωνικών συνθηκών οι οποίες λειτουργώντας ανεξάρτητα ή/και σωρευτικά οδηγούν τους δράστες να υιοθετήσουν βίαιες αντιδράσεις με αφορμή αθλητικά δρώμενα (Αυγερινός, 1989, σελ.391-393). Το πρώτο σύμπλεγμα, “διαρκείς θέσεις συμπεριφοράς”, περιλαμβάνει τα ψυχολογικά κίνητρα για επιθετικές ενέργειες των οπαδών που είναι μέλη συνδέσμων οπαδών και έχουν ως σκοπό την εξουδετέρωση των αντιπάλων, αποσκοπούν στην επιθυμία για κοινωνική αναγνώριση και πληρούν την ανάγκη συμμετοχής σε μια ομάδα. Το δεύτερο σύμπλεγμα, “οι επίκαιρες ατομικές συνθήκες”, αφορά την στιγμιαία υποκειμενική ερμηνεία του δράστη και την ετοιμότητα αντίδρασης σε συνθήκες που εμπεριέχουν την πρόκληση σε επιθετικότητα. Η μεν υποκειμενική ερμηνεία καθορίζεται από την φυσιολογική κατάσταση του υποκειμένου, οι δε συνθήκες πρόκλησης σε επιθετικότητα παραπέμπουν στις κοινωνικο-πολιτιστικές συγκυρίες και σε επίκαιρους περιστασιακούς παράγοντες. Το τρίτο σύμπλεγμα, “κοινωνικο-πολιτιστικές συνθήκες” υιοθετώντας μακροκοινωνική οπτική περιλαμβάνει τα επίπεδα της ανεκτής δομικής ή θεσμοποιημένης βίας¹¹ που ενυπάρχει σε έναν κοινωνικό σχηματισμό. Στο εν λόγω σύμπλεγμα, περιλαμβάνονται μεταβλητές όπως η έμφαση που δίνουν τα ΜΜΕ όπως οι σκηνές βίας στην τηλεόραση και τον κινηματογράφο, η διαιώνιση αθλητικών αντιπαλοτήτων από τον αθλητικό τύπο, οι κυρίαρχοι τρόποι διαπαιδαγώγησης που δύνανται να είναι βίαιοι καθώς και η επιθετικότητα στον αθλητισμό. Το τέταρτο και το πέμπτο σύμπλεγμα προσεγγίζουν τα αίτια με μικροκοινωνική ματιά και σχετίζονται με οπαδικές και αθλητικές μεταβλητές. Αφενός, το τέταρτο σύμπλεγμα, “συνθήκες ομάδων αναφοράς”, επικεντρώνεται στις οργανωμένες οπαδικές συλλογικότητες. Συγκεκριμένα, εμπεριέχει τους τυπικούς και άτυπους κανόνες που διέπουν τη συμπεριφορά των οργανωμένων οπαδών και το βαθμό που οι βίαιες εκδηλώσεις εγγράφονται στους κώδικες συμπεριφοράς της συλλογικότητας και γίνονται αποδεκτές από τα μέλη της. Τέλος, στο πέμπτο σύμπλεγμα, “επίκαιρες περιστασιακές συνθήκες” περιλαμβάνονται οι καταστάσεις που σχετίζονται χωρικά και χρονικά με την αθλητική εκδήλωση και δύνανται να προκαλέσουν βίαιες συμπεριφορές οπαδών¹².

¹⁰ Καθηγητής στο ΤΕΦΑΑ του ΑΠΘ.

¹¹ Μορφές συμβολικής και φυσικής βίας (φυλετικές και εθνικές διακρίσεις, ενδοοικογενειακή βία, κοινωνικοοικονομικές ανισότητες) οι οποίες, αν και τις περισσότερες φορές είναι ποινικά κολάσιμες, εκδηλώνονται και αναπαράγονται στα πλαίσια των κοινωνικών σχηματισμών.

¹² Όπως παραδείγματος χάρη ο φανατισμός που αναπτύσσεται στα πλαίσια μιας αθλητικής εκδήλωσης.



Σε πρωτογενές ερευνητικό πεδίο, ο Αυγερινός και η ομάδα του (1989) μελετούν πενήντα μέλη από πέντε συνδέσμους οργανωμένων οπαδών, τρεις συνδέσμους από την πόλη της Θεσσαλονίκης και δυο από την επαρχία. Όπως προκύπτει, το 60% των μελών ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των δεκαπέντε με δεκαεννέα έτη, το 20% ανήκει στην ηλικία μεταξύ είκοσι και εικοσιτεσσάρων ετών και το υπόλοιπο ποσοστό στην ηλικία εικοσιπέντε και άνω. Σε μορφωτικό επίπεδο κυριαρχούν τα άτομα της μέσης εκπαίδευσης, έπονται αυτά με μορφωτικό επίπεδο δημοτικού ενώ σπάνια είναι τα μέλη που έχουν ολοκληρώσει με επιτυχία την βαθμίδα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η επαγγελματική ενασχόληση των μελών καλύπτει ένα ευρύ πεδίο δραστηριοτήτων αλλά υπερέχουν οι μαθητές και οι άνεργοι.

Αναλύοντας τις πρακτικές, το αξιακό σύστημα και την κοινωνική οργάνωση των οπαδικών συλλογικοτήτων, ο Αυγερινός αναφέρει ότι η επιθετική συμπεριφορά που υιοθετεί η πλειοψηφία των οπαδών, δεν περιορίζεται στα πλαίσια των αθλητικών εκδηλώσεων. Αντίθετα, εκδηλώνεται και σε άλλες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Αναφορικά με την οπαδική κοινωνικότητα και το αξιακό σύστημα των οργανωμένων οπαδών, αναδεικνύεται ότι τα μέλη των οπαδικών συνδέσμων συναναστρέφονται κατά κύριο λόγο μεταξύ τους καθώς ασπάζονται και αποδέχονται κοινά πιστεύω και κοινές σωματικές πρακτικές. Αυτά εξωτερικεύονται τόσο μέσα από τα ρητορικά σχήματα που προτάσσουν την ηγεμονική ανδροπρεπή συμπεριφορά όσο και από την αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της οπαδικής συλλογικότητας.

Ερμηνεύοντας συνδυαστικά τα πρωτογενή και τα δευτερογενή δεδομένα, ο Αυγερινός καταλήγει ότι για να γίνει κατανοητή η βίαιη συμπεριφορά των οπαδών θα πρέπει να ληφθούν υπόψη δομικές, ατομικές και γενικές κοινωνικές συνθήκες (Αυγερινός, 1989). Σε αυτές περιλαμβάνονται η αναζήτηση κοινωνικής αναγνώρισης, κοινωνικής επικράτησης και αυτοεπιβεβαίωσης. Τέλος, πέρα από τα υποκειμενικά κίνητρα, ο συγγραφέας αναγνωρίζει και εξωτερικά ερεθίσματα που δύνανται να προκαλέσουν τη βίαιη συμπεριφορά των οπαδών και σχετίζονται είτε με ποδοσφαιρικές αντιπαλότητες μεταξύ συλλόγων είτε με κινητοποιήσεις της αστυνομίας.

Οπαδική βία και υποπολιτισμικές¹³ οπαδικές συλλογικότητες

Σαφέστατα επηρεασμένη από το βρετανικό παράδειγμα και την αντίστοιχη κοινωνιολογία του ποδοσφαιρικού χουλιγκανισμού, η πολιτισμική προσέγγιση των Αστρινάκη και Στυλιανούδη¹⁴ (1996) προσανατολίζεται στις υποκουλτούρες¹⁵ των φανατικών οπαδών. Η υπόθεση των συγγραφέων προτάσσει την ιδέα ότι η οργανωμένη οπαδική βία αναδύεται και αναπτύσσεται στους κόλπους της νεολαίας της εργατικής τάξης και στις οπαδικές ομαδοποιήσεις της. Βασιζόμενη σε κοινωνιολογικές και εθνογραφικές έρευνες πεδίου στη Δυτική Αττική, η μελέτη προσπαθεί να καταγράψει φαινομενολογικά την οπαδική βία, τις μορφές παραβατικότητας καθώς και την κοινωνική οργάνωση των οπαδικών συλλογικοτήτων.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η ερμηνεία της οργανωμένης οπαδικής βίας θεμελιώνεται σε τρία βασικά κοινωνικο-οικονομικά και αθλητικά αίτια. Το πρώτο σχετίζεται με την κοινωνικοποίηση, την κοινωνική περιθωριοποίηση και την πολιτισμική στέρση, που βιώνουν οι νεολαίοι της εργατικής τάξης. Συνέπεια των παραπάνω, είναι η αδυναμία κατασκευής συγκεκριμένων

13 Νεανικά κινήματα που εμφανίστηκαν στη Μεγάλη Βρετανία τις δεκαετίες του 1960 και 1970 και εξαπλώθηκαν γρήγορα στις υπόλοιπες χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Παρά τις σημαντικές διαφορές τους, τα κινήματα αυτά παρουσιάζουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: τη συχνή υιοθέτηση βίαιων συμπεριφορών από τα μέλη τους.

14 Καθηγητές Κοινωνιολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

15 Ο όρος χαρακτηρίζει τις ομαδικές συμπεριφορές που δεν εντάσσονται στα πλαίσια των εκάστοτε κυρίαρχων προτύπων κοινωνικών αξιών.



συναισθηματικών, μαθησιακών και γλωσσικών τρόπων έκφρασης και επίλυσης των προβλημάτων τους. Προκειμένου να υπερκεράσουν τα ζητήματα της υπαρξιακής ανεπάρκειας και της περιθωριοποίησης, οι νέοι της εργατικής τάξης καταφεύγουν στη βία (Astrinakis, 2002).

Το δεύτερο εξηγηματικό αίτιο είναι οι δια-ομαδικοί ανταγωνισμοί και αντιπαλότητες που υφαίνονται διαχρονικά μεταξύ των οπαδικών συλλογικοτήτων και έχουν τις ρίζες τους τόσο σε συμβολικούς όσο και σε πραγματικούς λόγους. Οι δια-οπαδικοί ανταγωνισμοί ανάγονται σε υπάρχουσες τοπικές και υπερ-τοπικές αντιπαλότητες και επιτελούν, σε συμβολικό επίπεδο, την ένδειξη ανωτερότητας, ηγεμονίας και επικράτησης μεταξύ δύο αστικών περιοχών μιας πόλης ή μεταξύ δύο διαφορετικών πόλεων.

Το τελευταίο εξηγηματικό αίτιο σχετίζεται με αμιγώς αθλητικές παραμέτρους. Χρονικά, αφορά την εξέλιξη της ποδοσφαιρικής αναμέτρησης και χωρικά τα τμήματα εντός και πέριξ των αθλητικών εγκαταστάσεων. Στην περίπτωση αυτή, και κυρίως στα πλαίσια αθλητικών αναμετρήσεων που χαρακτηρίζονται από παραδοσιακές τοπικές ή υπερ-τοπικές αντιπαλότητες, συμβάντα όπως μια αμφισβητούμενη διαιτητική απόφαση δύναται να οδηγήσουν σε βίαια επεισόδια.

Τέλος, οι συγγραφείς, θεωρώντας ότι τα παραπάνω μακρο-κοινωνικά και αθλητικά αίτια δεν επαρκούν για να ερμηνεύσουν τα κίνητρα των δραστών, προσθέτουν μια ακόμα παράμετρο, αυτή των σχέσεων μεταξύ οργανωμένων οπαδικών συλλογικοτήτων και αστυνομίας. Στηριζόμενοι στη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης, σημειώνουν ότι βασικό στοιχείο των μεταξύ τους σχέσεων είναι η εχθρότητα η οποία θεμελιώνεται από τις συχνές και αδικαιολόγητες κατασταλτικές επεμβάσεις της αστυνομίας προκειμένου να ελεγχθούν οι οργανωμένοι οπαδοί (Ριζάκος, 1996). Επιπροσθέτως, όπως διαπιστώνουν εμπειρικά, μια βασική πτυχή που ενδυναμώνει και διαιωνίζει την εχθρότητα είναι “η ανταγωνιστική αμοιβαιότητα” (Αστρινάκης, 1996; Astrinakis, 2002). Με τον όρο αυτό, εννοιολογείται ο ανταγωνισμός που ενεργοποιείται όταν οπαδοί και δυνάμεις καταστολής συναντηθούν εντός ή/και εκτός αθλητικών εγκαταστάσεων. Ο ανταγωνισμός που αναπτύσσεται, εκπορεύεται και θεμελιώνεται στους τρόπους με τους οποίους οι οργανωμένοι οπαδοί και η αστυνομία νοηματοδοτούν και νομιμοποιούν τους κοινωνικούς ρόλους τους και το γόητρό τους.

Συλληφθέντες και καταδικασθέντες: Το “ποινικό προφίλ” των ταραξιών

Η μελέτη του Παπαθανασόπουλου¹⁶ (1996) διαρθρώνεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος ο συγγραφέας πραγματεύεται την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη βία στη γήπεδα, τα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα που προβλέπονται σε αυτήν καθώς και τον αντίκτυπό της στην ελληνική έννομη τάξη. Στο δεύτερο μέρος, ο συγγραφέας εξετάζει τα πρακτικά εικοσιεννιά υποθέσεων “οπαδικής βίας” που εκδικάστηκαν ενώπιον του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Αθηνών κατά τη χρονική περίοδο Ιανουαρίου-Δεκεμβρίου 1991 (Παπαθανασόπουλος, 1996). Η μεθοδολογική αυτή επιλογή μελέτης αρχειακού υλικού επιτρέπει αφενός στον ερευνητή να εξετάσει φαινομενολογικά, βασιζόμενος στις δικογραφίες και την περιγραφή των πράξεων, τις ποικίλες εκφάνσεις των βίαιων συμπεριφορών που οδηγήθηκαν στο ακροατήριο. Αφετέρου, του δίνει την δυνατότητα να προβεί στην σκιαγράφηση του προφίλ του “ταραξία των ελληνικών γηπέδων” (Παπαθανασόπουλος, 1996).

Όπως προκύπτει από τα πρακτικά, οι υποθέσεις που δικάστηκαν σε πρώτο βαθμό αφορούν αδικήματα όπως οι ρίψεις αντικειμένων, οι βιαιοπραγίες, οι διακεκριμένες περιπτώσεις φθορών

¹⁶ Δικηγόρος.



καθώς και η κατοχή και χρήση αντικειμένων που μπορεί να προκαλέσουν σωματικές βλάβες, όπως μαχαίρια, καπνογόνα και μολότωφ. Όσον αφορά τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των δραστών, όλοι τους είναι άρρενες. Η ηλικία τους ποικίλει καθώς ως μέγιστη αναφέρονται τα εικοσιεπτά έτη ενώ ως ελάχιστη η μετεφηβική περίοδος. Η επαγγελματική τους απασχόληση διαφοροποιείται στο μέτρο που στο σύνολο των παραβατών περιλαμβάνονται μαθητές λυκείου, φοιτητές της ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης, δημοσιογράφοι και ελεύθεροι επαγγελματίες.

Τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των φιλάθλων/παραβατών και οι ειδικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς στους αθλητικούς χώρους, αποτέλεσαν τα αρχικά ερωτήματα της διδακτορικής διατριβής του Χατζηβασιλειάδη¹⁷ (2005). Βασιζόμενος σε ένα δείγμα τετρακοσίων είκοσι πέντε συλληφθέντων σε μια χρονική περίοδο έξι ετών, ο Βασιλειάδης εφάρμοσε την τεχνική των ερωτηματολογίων ως μέσο άντλησης των ερευνητικών δεδομένων. Τα ερωτηματολόγια δομήθηκαν σε δυο κλίμακες αξιολόγησης. Η πρώτη κλίμακα είχε ως στόχο την μέτρηση της επιθετικής συμπεριφοράς ενώ η δεύτερη σκόπευε να καταγράψει τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των δραστών (Χατζηβασιλειάδης, 2005).

Από τη συνδυαστική ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, ο Χατζηβασιλειάδης (2005) καταλήγει ότι η συμμετοχή των συλληφθέντων σε οργανωμένες οπαδικές συλλογικότητες συσχετίζεται με παράβαση/εις των διατάξεων για τον έλεγχο της οπαδικής βίας. Επιπροσθέτως, τόσο η οικογενειακή κατάσταση όσο και το μορφωτικό επίπεδο των δραστών φαίνεται ότι έχουν αντίκτυπο στην υιοθέτηση επιθετικών συμπεριφορών στα πλαίσια αθλητικών εκδηλώσεων. Όπως προκύπτει, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων στην έρευνα δηλώνει ότι αντιμετωπίζει προβλήματα με το οικογενειακό ή/και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Στη δύσκολη οικογενειακή και κοινωνική συνθήκη προστίθεται και η παράμετρος της εκπαίδευσης. Στην έρευνα αποτυπώνεται ότι η συχνότητα πρόκλησης επεισοδίων συσχετίζεται με την εκπαίδευση των υποκειμένων. Ο Χατζηβασιλειάδης, καταγράφει ότι η πλειοψηφία των δραστών ανήκει σε κοινωνικές ομάδες που έχουν ολοκληρώσει τον δευτεροβάθμιο κύκλο εκπαίδευσης σε αντίθεση με τα κοινωνικά υποκείμενα που έχουν ολοκληρώσει σπουδές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης των οποίων η συμμετοχή σε βίαια επεισόδια είναι περιορισμένη.

Τέλος, στους άνωθεν υποκειμενικούς παράγοντες προστίθεται ως επιβαρυντική συνθήκη και η κατανάλωση αλκοολούχων ποτών ή/και εξαρτησιογόνων ουσιών και προκύπτει ότι η χρήση τους αποτελεί επιβαρυντικό στοιχείο στην εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών στα πλαίσια αθλητικών εκδηλώσεων.

Στις καταστασιακές συνθήκες που σχετίζονται με την αθλητική αναμέτρηση, ο ερευνητής διακρίνει τις καιρικές συνθήκες τονίζοντας ότι αυτές αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα εκδήλωσης επεισοδίων. Σε αυτές προστίθενται το επίπεδο πρωταθλήματος, εθνικό ή ερασιτεχνικό, η σημαντικότητα της αναμέτρησης καθώς και το είδος του αθλήματος. Από την στατιστική ανάλυση καταγράφεται ότι η συχνότητα των επεισοδίων είναι υψηλότερη σε ποδοσφαιρικές αναμετρήσεις εθνικού πρωταθλήματος όταν αυτοί παρουσιάζουν έντονο αθλητικό ενδιαφέρον.

Η έρευνα του Ζαϊμάκη¹⁸, (2005) αντλεί στοιχεία από τα αρχεία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης που αφορούν τις συλλήψεις των παραβατών του Νόμου “Περί βίας στους αθλητικούς χώρους” (ν.1646/1984) κατά τη χρονική περίοδο 1996-2002 (Ζαϊμάκης, 2005). Φαινομενολογικά, καταγράφονται οι ίδιες, σε μεγάλο βαθμό, αξιόποινες πράξεις που αναφέρονται σε προηγούμενες

¹⁷ Αξιοματικός της Ελληνικής Αστυνομίας.

¹⁸ Καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.



έρευνες και δεν παρατηρείται κάποια αξιοσημείωτη διαφορά. Ωστόσο, το πιο σημαντικό εύρημα που αναδεικνύει ο ερευνητής είναι οι αριθμός των ανήλικων παραβατών. Όπως προκύπτει, για τα έτη 2000-2003 σε ένα σύνολο 238 παραβατών το 21,8% είναι ανήλικοι κάποιοι από αυτούς είναι μικρότεροι από τα 12 έτη, 39,3% ενήλικοι από 18 έως 21 ετών και το 38,2 ενήλικοι ηλικίας 22 έως 25 ετών (Ζαϊμάκης, 2005).

Ωστόσο, τα προαναφερθέντα ποσοτικά στοιχεία δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων σχετικά με το κοινωνικό προφίλ των υποκειμένων. Τα λιγοστά στοιχεία που παραθέτει ο ερευνητής αντλήθηκαν από καταγραφές περιστατικών συλλήψεων οπαδών και δείχνουν ότι στο δείγμα περιλαμβάνονται χειρώνακτες, δημόσιοι υπάλληλοι, μαθητές, χαμηλόβαθμοι αξιωματικοί, ανεπάγγελτοι και επιχειρηματίες (Ζαϊμάκης, 2005).

Πίνακας 1. Συνοπτική παρουσίαση μελετών

Συγγραφέας	Σκοπός Μελέτης	Μέθοδος Έρευνας	Αποτελέσματα
Κουράκης (1998)	Κοινωνικό προφίλ βίαιων οπαδών	Ερωτηματολόγια	Μέση ηλικία: 20 έτη-Μορφωτικό επίπεδο: μέση εκπαίδευση Επαγγελματική ενασχόληση: ειδικοευμένοι ή ανειδίκευτοι εργάτες Συγκρουσιακό οικογενειακό περιβάλλον
Τσουραμάνης (1988)	Καταστασιακές συνθήκες που συμβάλλουν στην εκδήλωση επεισοδίων στα πλαίσια ποδοσφαιρικών αναμετρήσεων	Συμμετοχική παρατήρηση	Εκδήλωση επεισοδίων αποτέλεσμα συνύπαρξης μεταβλητών που σχετίζονται με την ποδοσφαιρική αναμέτρηση: φανατισμός, βαθμολογική σημασία της αναμέτρησης, υποψία χειραγώγησης αγώνα, αναποτελεσματική αστυνόμευση.
Αυγερινός (1989)	Κοινωνικό προφίλ οργανωμένων οπαδών	Ερωτηματολόγια	Ηλικία μελών: 60% 15-19 ετών, 20% 20-24 ετών, 20% 24 και άνω Μορφωτικό επίπεδο: μέση εκπαίδευση Επαγγελματική απασχόληση: υπεροχή μαθητών και ανέργων
Αστρινάκης, Στυλιανούδη (1996, 2002)	Οργανωμένη οπαδική βία αναδύεται και αναπτύσσεται στους κόλπους της νεολαίας της εργατικής τάξης και στις οπαδικές ομαδοποιήσεις της	Συμμετοχική παρατήρηση	Ερμηνεία οπαδικής σύμφωνα με: α) κοινωνικο-οικονομικά αίτια, β) δια-οπαδικές αντιπαλότητες, γ) αθλητικά αίτια
Παπαθανασόπουλος (1996)	Προφίλ των καταδικασθέντων οπαδών	Μελέτη είκοσι εννέα υποθέσεων αρχείο Πρωτοδικείου Αθηνών	Πράξεις: ρίψη αντικειμένων, χρήση καπνογόνων, χρήση αντικειμένων που μπορεί να προκαλέσουν σωματική βλάβη Προφίλ δραστών: Ηλικία: μετεφηβική έως είκοσι επτά έτη



			Επαγγελματική απασχόληση: Μαθητές, φοιτητές, ελεύθεροι επαγγελματίες
Χατζηβασιλειάδης (2005)	α) μέτρηση της επιθετικής συμπεριφοράς β) κοινωνικό προφίλ συλληφθέντων	Ερωτηματολόγια	α) συμμετοχή σε οπαδικές συλλογικότητες οδηγεί στην υιοθέτηση βίαιων συμπεριφορών β) οικογενειακή κατάσταση: προβλήματα με το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον εκπαίδευση: πλειοψηφία έχει ολοκληρώσει το δευτεροβάθμιο κύκλο εκπαίδευσης.
Ζαϊμάκης (2005)	Κοινωνικό προφίλ συλληφθέντων	Μελέτη αρχείων Υπουργείου Δημόσιας Τάξης	Ηλικία: ανήλικοι 21,8%, 39,3% 18 έως 21 ετών, 38,2 22 έως 25 ετών Επαγγελματική απασχόληση: χειρώνακτες, δημόσιοι υπάλληλοι, μαθητές, χαμηλόβαθμοι αξιωματικοί, ανεπάγγελτοι και επιχειρηματίες

Συζήτηση-Συμπεράσματα

Από την επισκόπηση των μελετών προκύπτουν διάφορα ενδιαφέροντα συμπεράσματα αναφορικά με τις έρευνες που προσπάθησαν να εξετάσουν τα αίτια της οπαδικής βίας στην Ελλάδα. Πρωτίστως όμως θα πρέπει να υπογραμμισθεί ο εντυπωσιακά περιορισμένος αριθμός ερευνών σε σχέση όχι μόνο με τη διαχρονική και αδιάλειπτη εκδήλωση του φαινομένου στην Ελλάδα αλλά και με την ένταση με την οποία αυτό εκδηλώνεται. Με άλλα λόγια, ενώ οι οργανωμένες και πολλές φορές προμελητημένες συμπλοκές κυριαρχούν και διαιωνίζονται τα τελευταία σαράντα χρόνια στα ελληνικά γήπεδα, ο αριθμός μελετών είναι δυσανάλογος με αυτά, δηλαδή περιορισμένος. Υπό την έννοια αυτή, το φαινόμενο παραμένει μέχρι σήμερα υπό-μελετημένο και ως εκ τούτου χρήζει συστηματικότερης μελέτης.

Σε επιστημολογικό επίπεδο διακρίνεται με τρόπο σαφή η σύγκλιση των θεωρητικών οπτικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων. Έτσι, οι ποσοτικές μέθοδοι που ακολουθήθηκαν εκκινούν από την ίδια θεωρητική θέση και την αντίστοιχη ερευνητική ερώτηση, την αναζήτηση του κοινωνικο-οικονομικού προφίλ των βίαιων οπαδών ως γεννησιουργό αιτία. Εν τούτοις, θα πρέπει να τονισθεί ότι το κριτήριο επιλογής του προς διερεύνηση δείγματος προσφέρει διαφορετική ανάγνωση του προφίλ των δραστών. Η σκιαγράφηση του προφίλ μέσα από ερωτηματολόγια που απευθύνονται σε οπαδικές συλλογικότητες ή η καταγραφή των συλληφθέντων οδηγεί σε συμπεράσματα για κοινωνικο-οικονομικό προφίλ των “εν δυνάμει” δραστών. Με άλλα λόγια, από τη συμμετοχή σε οπαδική συλλογικότητα ή/και τη σύλληψη από την Αστυνομία δε δύναται να τεκμαίρεται η εμπλοκή ενός κοινωνικού υποκειμένου σε βίαια επεισόδια διότι ελλοχεύει ο κίνδυνος γενικεύσεων και αυθαίρετων συμπερασμάτων. Επιπλέον, η συγκεκριμένη μεθοδολογική επιλογή αδυνατεί να καταγράψει τους “χούλιγκαν” που δεν είναι μέλη οπαδικών κοινοτήτων ή είναι μέλη ανεπίσημων οπαδικών ομαδοποιήσεων ή ακόμα δεν συλλαμβάνονται από την ΕΛ.ΑΣ. Τέλος, όπως σημειώνεται τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία, η υπόθεση ότι οι βίαιοι οπαδοί προέρχονται από τα μεσαία και κυρίως από χαμηλά στρώματα της εργατικής τάξης έχει αμφισβητηθεί τόσο στη διεθνή όσο και στην ελληνική βιβλιογραφία (Biasi, 1996; Armstrong, 1998; Roversi & Balestri,



2000, ; Τσουκαλά, 1999; Mastrogiannakis, 2010) Σημειωτέον επίσης ότι ο συσχετισμός μεταξύ κοινωνικής τάξης και βίαιης συμπεριφοράς δεν έχει αποδειχθεί επιστημονικά (Ball-Rokeach, 1973; Kornhauser, 1984). Αντίθετα από τα άνωθεν, η μελέτη δικαστικών αποφάσεων, και δη τελεσιδικιών, καθιστά τα ερευνητικά αποτελέσματα λιγότερο αυθαίρετα και κατά αυτό το τρόπο επιτρέπει την ανάδειξη των κοινωνικο-οικονομικών χαρακτηριστικών των δραστών.

Ο περιορισμένος αριθμός μελετών βασισμένων σε ποσοτικές μεθόδους, δεν επιτρέπει στην ελληνική επιστημονική κοινότητα να σκιαγραφήσει την εξέλιξη του κοινωνικο-οικονομικό προφίλ του έλληνα “χούλιγκαν”. Επιτρέπει μεν την στιγμιαία χαρτογράφηση της κοινωνικής σύνθεσης των δυνητικά βίαιων οπαδικών συλλογικοτήτων και το προφίλ των κοινωνικών υποκειμένων που τις συνθέτουν, αλλά η απουσία περιοδικότητας, δηλαδή η τακτική επανάληψη των ερευνών αυτών, περιορίζει σε μεγάλο βαθμό την διατύπωση διαχρονικών αποτελεσμάτων. Πολλώ μάλλον, η μεθοδολογική επιλογή να εξεταστούν αποκλειστικά με ποσοτικές μεθόδους τα χαρακτηριστικά των Ελλήνων βίαιων οπαδών δεν επιτρέπει την εμβάθυνση σε ποιοτικά γνωρίσματα, βιώματα και εμπειρίες. Εν είδει παραδείγματος, η υιοθέτηση ποιοτικών μεθόδων όπως φερ'επιείν η χρήση μη δομημένων συνεντεύξεων με καταδικασμένους οπαδούς, θα αναδείκνυε οπωσδήποτε την “καριέρα”, την κοινωνική διαδρομή των “χούλιγκαν” και θα φώτιζε πτυχές που είναι μεθοδολογικά αδύνατο να ερευνηθούν με τη χρήση ποσοτικών μεθόδων.

Όσον αφορά τις ποιοτικές μεθόδους που ακολουθήθηκαν, τα αποτελέσματα που προκύπτουν συγκλίνουν σε μεγάλο βαθμό στο μέτρο που τόσο η τεχνική άντλησης δεδομένων όσο και το αντικείμενο προς διερεύνηση είναι κοινά. Κατ'αυτό τον τρόπο, η χρήση της συμμετοχικής παρατήρησης ως εργαλείου άντλησης δεδομένων, επιτρέπει την ανίχνευση και την αποτύπωση των καταστασιακών περιστάσεων, των παραμέτρων και των μεταβλητών οι οποίες λειτουργώντας αυτόνομα ή σωρευτικά διαμορφώνουν τις συνθήκες που μπορούν να προκαλέσουν συμπλοκές μεταξύ οπαδών ή/και μεταξύ οπαδών και αστυνομίας. Δίχως αμφιβολία, η καταγραφή των επιβαρυντικών συνθηκών που δύνανται να αποτελέσουν γενησιουργό αιτία για εκδήλωση επεισοδίων αποτελεί ένα κρίσιμο παράγοντα για την κατανόηση, κυρίως της διαιώνισής του “χουλιγκανισμού” και θα συνέβαλλε στη χάραξη μελλοντικών πολιτικών για τον έλεγχο της οργανωμένης οπαδικής βίας.

Παρά ταύτα, ενώ η μέθοδος της συμμετοχικής παρατήρησης προσφέρει τα προαναφερθέντα αποτελέσματα, αδυνατεί να εμβαθύνει και να καταγράψει τις διεργασίες που λαμβάνουν χώρα για να διαμορφωθούν οι καταστασιακές περιστάσεις. Λόγου χάρη, εάν ο “φανατισμός” αποτελεί μια μεταβλητή που συντελεί στην εκδήλωση επεισοδίων, θα πρέπει να μελετηθούν οι παράγοντες που συντρέχουν στην δημιουργία του φορτισμένου κλίματος όπως τα δημοσιεύματα αθλητικών ΜΜΕ ή οι δηλώσεις αθλητικών παραγόντων. Κατά συνέπεια, η υιοθέτηση ποιοτικών μεθόδων όπως η ανάλυση λόγου με αντικείμενο τη μελέτη των αθλητικών εντύπων ή των διαδικτυακών ιστότοπων, θα μπορούσε να συμβάλλει στην κατανόηση των διαδικασιών που διαμορφώνουν κλίμα “φανατισμού” στα πλαίσια αθλητικών εκδηλώσεων.

Αντίστοιχα για την περίπτωση της κοινωνικού ελέγχου, η έννοια της ελλιπούς αστυνόμευσης παραπέμπει σε ποσοτική αξιολόγηση χωρίς ωστόσο να διευκρινίζει τα κριτήρια που την προσδιορίζουν. Προκειμένου να αξιολογηθεί εάν η αστυνόμευση είναι ελλιπής ή όχι, αποτελεσματική ή αναποτελεσματική, εκτιμάται ότι θα πρέπει να εφαρμοστούν συνδυαστικά τόσο ποιοτικές όσο και ποιοτικές μέθοδοι άντλησης δεδομένων. Οι μεν ποσοτικές θα έπρεπε να αναζητήσουν στατιστικά στοιχεία της ΕΛ.ΑΣ (συνολικός αριθμός αστυνομικών για τον έλεγχο των αθλητικών εκδηλώσεων, αριθμός κινητοποιούμενων αστυνομικών ανά αγώνα). Οι δε ποιοτικές,



όπως η ανάλυση εγγράφων και οι ημι-δομημένες συνεντεύξεις με στελέχη της αστυνομίας, θα μπορούσαν να φωτίσουν τις στρατηγικές και τις μεθόδους αστυνόμευσης καθώς και τις υπηρεσίες και τον τρόπο που αυτές ενεργοποιούνται για να αντιμετωπίσουν το φαινόμενο¹⁹.

Συνοψίζοντας θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι σαράντα και πλέον χρόνια από την εμφάνιση του “χουλγκανισμού” στους ελληνικούς αθλητικούς χώρους το φαινόμενο παραμένει ένα αντικείμενο προς περαιτέρω διερεύνηση. Δεδομένης της πολυπλοκότητάς του, οι πιθανές μελλοντικές έρευνες δεν θα πρέπει να περιοριστούν στην αναζήτηση του κοινωνικού προφίλ των φανατικών οπαδών και των γενεσιουργών αιτιών του φαινομένου. Αντίθετα, εκτιμάται ότι θα πρέπει να μελετηθούν και οι απαντήσεις των εμπλεκόμενων φορέων στις πολιτικές αντιμετώπισης του φαινομένου.

Υπό την έννοια αυτή, μια πιθανή μελλοντική ερευνητική προσπάθεια θα πρέπει, αφενός, να επικεντρωθεί στο κοινωνικο-οικονομικό προφίλ των “χουλγκαν” εφαρμόζοντας ποιοτική έρευνα με σκοπό να χαρτογραφήσει το μεγαλύτερο δυνατό αριθμό οπαδικών συλλογικοτήτων και να σκιαγραφήσει τα χαρακτηριστικά των μελών τους. Επιπλέον, θα πρέπει να συνδυαστεί και με ποιοτικές μεθόδους, κυρίως ημι-δομημένες συνεντεύξεις με επιλεγμένα κοινωνικά υποκείμενα που συμμετείχαν σε επεισόδια, προκειμένου να καλυφθούν υποκειμενικές εμπειρίες των δραστών, διότι πρόκειται για πτυχές που παραμένουν δυσδιάκριτες με τη χρήση ποσοτικών μεθόδων. Αφετέρου, η έρευνα θα πρέπει να επικεντρωθεί στους φορείς που εμπλέκονται στους τρόπους αντιμετώπισης της οπαδικής βίας, μελετώντας αρχικά τις πολιτικές που υιοθετήθηκαν και στη συνέχεια τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόστηκαν.

Προκειμένου να ενταχθεί σε μια θεωρητική οπτική, θα μπορούσε η προσπάθεια αυτή να υιοθετήσει την έννοια του “μηχανισμού ασφαλείας στα πλαίσια αθλητικών διοργανώσεων”. Ακολουθώντας μια φουκωική οπτική²⁰, ως “μηχανισμός ασφαλείας στα πλαίσια αθλητικών εκδηλώσεων” ορίζεται το δίκτυο των σχέσεων εξουσίας, ένας στρατηγικός σχηματισμός που περιλαμβάνει ένα σύνολο ετερογενών οργανισμών αρμόδιων να ορίσουν το επιτρεπτό, το νόμιμο και το ποινικά κολάσιμο, υιοθετώντας ρητορικά σχήματα προκειμένου να αιτιολογήσουν μια σειρά διαδικασιών διαφορετικών από τις υπόλοιπες διότι σκοπεύουν να απαντήσουν σε ένα συγκεκριμένο ζήτημα ασφάλειας²¹. Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα μηχανισμό ή λειτουργία του οποίου στοχεύει, μέσω πολύμορφων τρόπων και μορφών διακυβέρνησης όπου η κάθε μία υπακούει στη δική της λογική, να αντιμετωπίσει την οπαδική βία και να εγγυηθεί την ασφάλεια και τη δημόσια τάξη στα πλαίσια των αθλητικών εκδηλώσεων.

Στο πλαίσιο αυτό, τόσο ποιοτικές μέθοδοι (ανάλυση κειμένων που ορίζουν τις πολιτικές, συνεντεύξεις με στελέχη του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, μέλη της Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας, δημοσιογράφους) όσο και ποιοτικές (αριθμός κινητοποίησης αστυνομικών δυνάμεων), θα μπορούσαν να αναδείξουν τις όψεις του τρόπου με τον οποίο αντιμετωπίστηκε και αντιμετωπίζετε το φαινόμενο στην Ελλάδα. Εξετάζοντας τη λειτουργία του μηχανισμού ασφαλείας, δηλαδή των πολιτικών με τις οποίες οι εμπλεκόμενοι φορείς απάντησαν και απαντούν στην οπαδική βία θα μπορούσε να γίνει κατανοητή η διαίωσή της στην επικράτεια διότι αυτή δε δύναται να θεωρηθεί αποκλειστικά ως μια οιονεί αναπαραγωγή ανεξέλεγκτων βίαιων κοινωνικών υποκειμένων.

¹⁹ Οι περιορισμένες έρευνες δεν μας επιτρέπουν να έχουμε μια ευδιάκριτη εικόνα για την αστυνόμευση του φαινομένου στις Ελλάδα. Για την εξέλιξη της αστυνόμευσης της οπαδικής βίας στην Ελλάδα παραπέμπουμε τον αναγνώστη στο Mastrogiannakis Diamantis: *La régulation du hooliganisme en Grèce: Luttes et enjeux des politiques anti-hooligans. Thèse de Doctorat, Université de Lille 2, 2010 pp. 221-223, 225-228, 259-264, 309-322*; Μαστρογιαννάκης, Διαμαντής: “Η αστυνόμευση του “χουλγκανισμού” στην Ελλάδα: επιχειρησιακές πρακτικές και γραφειοκρατικές διαδικασίες”, στο Γεωργούλας, Στράτος & Χατζηευσταθίου, Δικαία: Ο αθλητισμός στην κοινωνία και η κοινωνία του αθλητισμού. Νεφερτίς, Αθήνα, 2011, σελ. 297-311.



Βιβλιογραφία

1. Armstrong G. (1998). *Football Hooligans*. Oxford: Berg.
2. Αστρινάκης Α., Στυλιανούδη Λ., (Επιμ.).1996) (*Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί. Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
3. Αστρινάκης Α. (1996). Οι κουλτούρες των φανατικών οπαδών στη Δυτική Αττική: συσχετιστική διαπραγμάτευση ορισμένων ερευνητικών ευρημάτων και θεωρητικών ζητημάτων. Στο: Αστρινάκης Α., Στυλιανούδη Λ. (Επιμ.). (1996). *Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί. Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σελ. 469-542.
4. Astrinakis A. (2002). Subcultures of hard-core fans in west Attica: an analysis of some central research findings. In: Dunning E., Murphy P., Waddington I., Astrinakis A. (Eds.), *Fighting fans. Football Hooliganism as a world phenomenon*. Dublin: University College Dublin Press, pp.88-105.
5. Αυγερινός Θ. (1987). *Κοινωνιολογία του Αθλητισμού*. Θεσσαλονίκη: Σάλτο.
6. Βαφέας Ν., Κοταρίδης Ν. (2015). Το φαινόμενο της ποδοσφαιρικής βίας στην Ελλάδα (1974-2004). Στο: Ζαϊμάκης Γ., Φουρναράκη Ε. (Επιμ.) *Κοινωνία και Αθλητισμός στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ.321-338.
7. Ball-Rokeach S. (1973). Values and violence: A test of the subculture of violent thesis. *American Sociological Review*, 23, 742-789.
8. Biasi R. (1996). Ordre Public et tifosi. *Football ombres au spectacle*. Paris:Cahiers de la sécurité intérieure, pp.77-92.
9. Courakis N. (1998). Football Violence: Not only a British Problem. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 6, 293-302.
10. Δέσπος, Ζ. (2010). Οπαδική βία: Απομυθοποιώντας την αθλητική ουδετερότητα. Στο: Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες (Επιμ.). *Οπαδική Βία και άλλες πτυχές της βίας στον Αθλητισμό*. Αθήνα: Νόβολι, σελ. 29-41.
11. Dunning E., Murphy P., Williams J. (1988). *The roots of football hooliganism*. London: Routledge,
12. Dunning E., (1994). The social roots of football hooliganism. A reply to critics of the Leicester School. Στο: Guilianotti R., Bonney N., Hepworth M. (Eds.). *Football violence and social identity*. London: Routledge, pp.128-155.
13. Dunning E., Murphy P., Astrinakis A., Waddington I. (2002). *Fighting fans. Football hooliganism as a world phenomenon*. Dublin: University of Dublin Press.
14. Ελευθεράτος, Δ. (2010). “Η βία των χούλιγκαν και ο θεσμικός χουλιγκανισμός”. Στο: Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες (Επιμ.). *Οπαδική Βία και άλλες πτυχές της βίας στον αθλητισμό*, Αθήνα: Νόβολι, σελ.45-60.
15. Elliot D., Smith D. (2006). Cultural readjustment after crisis: regulation and learning from crisis within the UK soccer industry. *Journal of management studies*, 43 (2), pp.289-317.
16. Falacho L. (2001). Les mesures prises pour lutter contre le hooliganisme à l'épreuve des libertés publiques. *Revue du droit public*, 2, 419-445.
17. Gogos N. (2006). *Some sociological reflections on the organized football supporters in England and Greece*. University of Leicester: MA Sociology of Sport



18. Govaert S., Comeron M. (1995). *Foot et violence. Politique stades et hooliganisme. Heysel 85*. Bruxelles: DeBoeck
19. Hourcade N. (2007). Hooliganisme, Ultras et ambiguïtes en France. *Esporte e Sociedade*, 7, 1-40.
20. Ζαϊμάκης Γ. (2005) Το φαινόμενο της βίας το Ελληνικό Ποδόσφαιρο. *Κοινωνική Εργασία*, 80, 223-247.
21. Zaimakis Y. (2018a). Football fan culture and politics in modern Greece: the process of fandom radicalization during the austerity era. *Soccer and Society*, 19 (2), 252-270.
22. Ζαϊμάκης Γ. (2018b). Νεολαία, συλλογική μνήμη και οπαδισμός στην Ελλάδα την περίοδο της Μεταπολίτευσης. Στο: Κατσάπης Κ. (επιμ.) *Οι Απειθαρχοί: Κείμενα για την Ιστορία της Νεανική Αναίδειας τη μεταπολεμική περίοδο*. Αθήνα: Οκτώ, σελ. 39-72.
23. Κοταρίδης Ν. (2005). *Φίλαθλοι και βίαια επεισόδια στις ποδοσφαιρικές συναντήσεις 1974-2004*. Ερευνητική Έκθεση, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
24. Κοταρίδης Ν, Σιδέρης Ν. (2013). Το παιχνίδι και ο φανατισμός της κερκίδας. Στο: Ζαϊμάκης Γ., Κοταρίδης Ν., (επιμ.).. *Ποδόσφαιρο και κοινότητες οπαδών: αντιπαλότητες και πολιτικές της ταυτότητας*. Αθήνα: Πλέθρον, σελ.143-160.
25. Koukouris K., Taxildaris S. (2008). Violence Incidents in Greek Basketball. Referees' Perspective the Theoretical Models of Violence. *Physical Culture and Sport Studies and Research*, XLVI, 177-193.
26. Κουλούρη Χ. (1997). *Αθλητισμός και όψεις της αστικής νεωτερικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία*. Αθήνα: Ιστορικό αρχείο ελληνικής νεολαίας.
27. Lappas K., (2005). Changes in socio-economic and demographic composition of Greek football spectators. *European Journal for Sport and Society*, 2 (2), 109-120.
28. Lord Justice Taylor (1989) *The Hillsborough stadium disaster*. Interim report.
29. Mastrogiannakis D. (2010). *La régulation du hooliganisme en Grèce: Luttes et enjeux des politiques anti-hooligans*. Thèse de Doctorat, Université de Lille 2, Λιλ, Γαλλία.
30. Μαστρογιαννάκης Δ. (2011). Η αστυνόμευση του “χουλγκανισμού” στην Ελλάδα: επιχειρησιακές πρακτικές και γραφειοκρατικές διαδικασίες. Στο: Γεωργούλας Σ., Χατζηευσταθίου Δ. (επιμ.), *Ο αθλητισμός στην κοινωνία και η κοινωνία του αθλητισμού*. Αθήνα: Νεφερτής, σελ. 297-311.
31. Mastrogiannakis D., Dorville C. (Eds). (2012). *Risk Management and Sport Events*. Paris: Le Manuscrit.
32. Mastrogiannakis D., Dorville C, (2013). Risk, Security and Sport Events. Imaging and Managing the uncertain future in an era of global fear. Στο: Mastrogiannakis D., Dorville C. (Eds.). *Risk Management and Sport Events*. Paris: Le Manuscrit, pp.15-45.
33. Mastrogiannakis D., Dorville C. (2013). *Security and Sport Mega Events*. London: Routledge.
34. Mastrogiannakis D. (2016). Law and order in the Greek football grounds: the Greek counter-hooligan legal framework. In: Tsoukala A, Pearson G, Coenen P. (Eds.), *Legal responses to football hooliganism in Europe. A comparative Human Rights analysis of legislation, policy and strategies designed to regulate football grounds*. Palgrave Macmillan, pp.93-106.
35. Παπαγεωργίου Δ. (1998). *Μια άλλη Κυριακή. “Τρέλα” και “αρρώστια” στα ελληνικά γήπεδα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
36. Παπαθανασόπουλος Ε. (1996). Νομικές και εγκληματολογικές διαστάσεις του προβλήματος της γηπεδικής βίας. Στο: Αστρινάκης Α., Στυλιανούδη Λ.(επιμ.). *Χέβν Μέταλ, Ροκαμπίλι*,



Φανατικοί Οπαδοί. Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική. Ελληνικά Γράμματα: Αθήνα, σελ.441-467.

37. Πανούσης Γ. (2010). Βία στα Ελληνικά γήπεδα. Ενα εκρηκτικό κοκτέιλ από ατάκτως αναμεμιγμένα υλικά. Στο: Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες (επιμ.). *Οπαδική βία και άλλες πτυχές της βίας στον αθλητισμό*. Αθήνα: Νόβολι. σελ.79-87.
38. Πιπερόπουλος Γ. (1994). *Ενας Ψυχολόγος στο γήπεδο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
39. Ριζάκος Σ. (1996). Η αθλητική κουλτούρα και οι ομαδοποιήσεις των μελών της στη Δυτική Αττική. Στο: Αστρινάκης Α., Στυλιανούδη Λ. (επιμ.). *Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί Οπαδοί. Νεανικοί Πολιτισμοί και Υποπολιτισμοί στη Δυτική Αττική*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα: σελ.403-439.
40. Rosner Kornhauser R. (1984). *Social sources of delinquency*. Chicago: University of Chicago Press.
41. Roversi A., Balestri C., (2000). Italian Ultras today: change or decline?. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8, 183-199.
42. Smelser N. (1963). *Theory of collective behavior*. New York: Free Press of Glencoe.
43. Σταμίρης Γ. (1990). *Κοινωνιολογία του αθλητισμού*. Αθήνα: Ζήτα.
44. Stott C., Pearson G. (2007). *Football Hooliganism. Policing and the war on the “English disease”*. London: Pennant.
45. Τζούκας Ε. (2013). Λόγος περί πολιτικής στον "λόγο" των οργανωμένων οπαδών ποδοσφαίρου. Η περίπτωση του Παναθηναϊκού. Στο: Ζαϊμάκης Γ., Κοταρίδης Ν. (επιμ.). *Ποδόσφαιρο και κοινότητες οπαδών. Αντιπαλότητες και πολιτικές της ταυτότητας*. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 247-263.
46. Τσουκαλά Α. (1999). *Η αστυνόμευση των αθλητικών εκδηλώσεων*. Αθήνα: Σάκκουλας.
47. Tsoukala A. (2002). Le hooliganisme et la protection de la sécurité intérieure en Europe. Quels enjeux? *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique et Scientifique*, 3, 307-321.
48. Τσουκαλά Α. (2013). Περί “επικινδυνότητας” της οπαδικής βίας. Πολιτικά παιχνίδια εξουσίας σε Ιταλία και Ελλάδα. Στο: Ζαϊμάκης, Κοταρίδης Ν. (επιμ.). *Ποδόσφαιρο και κοινότητες οπαδών. Αντιπαλότητες και πολιτικές της ταυτότητας*. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 202-220
49. Τσουραμάνης Χ. (1988). *Η συμπεριφορά των Hooligans. Διερεύνηση των παραγόντων που την καθορίζουν βασισμένη σε στοιχεία εμπειρικής έρευνας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.
50. Χατζηβασιλειάδης Γ. (2005). *Αίτια και παράγοντες που συμβάλλουν στην εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς φιλάθλων σε εθνικά επαγγελματικά και ερασιτεχνικά πρωταθλήματα της Ελλάδας*. Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα.





Examining supporter's organized violence in Greece: A comparative study of theoretical frameworks and methodological approaches of "hooliganism"

Mastrogiannakis, D.

Hellenic Open University, School of Social Sciences

ABSTRACT

From the end of the 1970s until today, supporters organized violence, commonly known as "hooliganism", manifests itself continuously and with remarkable intensity in the context of sport events in Greece. The ambition of this article is to present, both comparatively and critically, the theoretical perspectives and methodological approaches followed by the Greek scientific community in order to interpret the causes of this social phenomenon. The review of the papers immediately reveals the limited number of studies and the, to a large extent, the similarity of the theoretical standpoints methodological tools for extracting research data. At the end of this paper, a theoretical path and methodological techniques are proposed that could explain not only the causes but also the perpetuation of the phenomenon of violence in Greece.

Keywords: supporters' communities; causes of supporters organized violence; hooliganism; scientific and methodological approaches; Greece.

Corresponding address:

Diamantis Mastrogiannakis
Hellenic Open University
School of Social Sciences
Parodos Aristotelous 18, 26335 Patra
mastrogiannakis.diamantis@ac.eap.gr

E-mail: